

Piotr Walewicz

Impeachment w Hispanoameryce w latach 1993–2015 w ujęciu komparatywnym

Streszczenie: Nagła zmiana władzy i niedokończone kadencje towarzyszą polityce państw latynoamerykańskich od samego początku ich powstania. Przez ponad półtora wieku następowało to wyłącznie w wyniku zamachów stanu, przewrotów lub rewolucji, natomiast demokratyzacja tzw. „trzeciej fali” przyniosła nowe, demokratyczne i legalne sposoby usuwania ze stanowisk najważniejszych osób w państwie. Celem artykułu jest porównanie wybranych przypadków impeachmentu, który zastąpił w miarę powszechnie zamach stanu, choć podłoże polityczne, gospodarcze i społeczne każdego przypadku było odmienne. Po analizie siedmiu przypadków udało się wskazać pewne prawidłowości, jak odwoływanie prezydenta z powodu skandalu korupcyjnego lub niewypełniania obietnic wyborczych i masowych wyrazów niezadowolenia obywateli z neoliberalnych reform. Impeachmenty są z jednej strony bardzo pożądaną alternatywą dla rozwiązań siłowych, a jednocześnie ich częstość świadczy o wadach istniejących systemów politycznych.

Słowa kluczowe: impeachment, demokracje nieskonsolidowane, Ameryka Łacińska – polityka XX i XXI w.

Polityka wewnętrzna hiszpańskojęzycznych państw Ameryki Łacińskiej w XIX i XX w. kojarzy się przede wszystkim z dyktaturami, oligarchizmem, populizmem i niezbyt udanie skopiowanym od

Stanów Zjednoczonych prezydenalizmem¹. „Koniec historii” przyniósł natomiast powszechne rządy demokratyczne, choć są to często demokracje nieskonsolidowane, będące czasem syntezą demokracji i autorytaryzmu, nazywane też demokracjami limitowanymi, delegowanymi czy semidemokracjami². Zauważalne stało się odejście od zamachu stanu jako głównego sposobu zmiany władzy wtedy, kiedy oddalała się ona od interesów obywateli i państwa, lub po prostu stawała się niewygodna dla dominującej opcji politycznej³. Zamach stanu został zastąpiony legalną i pokojową procedurą impeachmentu (lub quasi-impeachmentu), która wpisana była już od dawna w konstytucje państw latynoamerykańskich lub pojawiła się w ich nowych ustawach zasadniczych wprowadzonych w latach 90. XX w.

Celem podstawowym artykułu jest analityczno-porównawcze zestawienie siedmiu wybranych przypadków impeachmentu w Hispanoameryce w latach 1993–2015⁴. W pięciu z nich (Wenezuela w 1993 r., Ekwador w 1997 r. i 2005 r., Peru w 2000 r., Paragwaj w 2012 r.) doszło do formalnego usunięcia prezydenta ze stanowiska przez organy władzy ustawodawczej i sądowniczej, zaś w dwóch, po całkowitej utracie poparcia lub blamażu, prezydent rezygnował sam jeszcze przed zakończeniem procedury (Paragwaj w 1999 r. i Gwatemala w 2015 r.). Impeachmenty zostały opisane według

¹ O ewolucji systemów latynoamerykańskich systemów politycznych do ich obecnego kształtu zob. P. Łaciński, *Systemy polityczne państw latynoamerykańskich – refleksje z perspektywy dwustulecia niepodległości Ameryki Łacińskiej*, [w:] *Dwieście lat niepodległości państw Ameryki Łacińskiej. Perspektywa historyczna i wyzwania współczesności*, red. K. Krzywicka, Lublin 2012, s. 29–50 oraz P. H. Smith, *Democracy in Latin America. Political Change in Comparative Perspective*, Oxford University Press 2005.

² K. Krzywicka, *Ameryka Łacińska u progu XXI wieku. Studia i szkice*, Lublin 2009, s. 148.

³ P. H. Smith napisał, iż istnieli prezydenci i „prezydenci” – jedni respektowali zasady demokratyczne, innych trzeba było usuwać siłą. Por. P. H. Smith, dz. cyt., s. 157.

⁴ Celowo skupiono się na krajach hiszpańskojęzycznych, by pominąć casus Brazylii z 2016 roku, który będzie o wiele częściej poruszany w pracach badawczych i publicystyce niż impeachmenty w mniejszych państwach latynoamerykańskich.

jednego schematu, tj. najpierw krótko przedstawiono sytuację polityczno-społeczno-gospodarczą, w jakiej znajdowało się dane państwo w momencie obejmowania urzędu przez później pozbawionego władzy prezydenta, dalej zarysowano rodzaj uprawianej przez niego polityki i jej skutki, zwięźczone wszystko zwięzłą relacją ze sposobu przeprowadzenia procedury usunięcia z fotela, z uwzględnieniem istotnych aspektów formalno-prawnych lub politycznych.

Drugim celem artykułu jest próba odpowiedzi na pytanie: czy korzystanie z procedury impeachmentu, która niezwykle rzadko jest stosowana w państwach zachodnich, jest oznaką pozytywnych zmian w systemach politycznych Ameryki Łacińskiej? Pytanie to postawione jest z pełną świadomością europocentryzmu takiego podejścia⁵, korzystając z istniejących w naszym kręgu kulturowym modeli teoretycznych⁶ oraz tradycji⁷, nawet jeśli nie są one wszędzie w pełni zrealizowane⁸. Wymóg uświadomienia własnego europocentryzmu wynika z faktu, że tworzenie demokracji „bez demokracji” czy autorytarne sprawowanie władzy przez demokratycznie wybrane rządy są w Ameryce Łacińskiej uwarunkowane historycznie. Są też przejawem właściwej dla tego regionu drogi rozwoju politycznego oraz kultury politycznej, która jest syntezą tradycji i doświadczeń historycznych z obecnymi oczekiwaniami i współczesnością, uwarunkowanej kolonializmem i neokolonializmem⁹.

Impeachmenty – tło historyczne i przyczyny

Pierwsza z analizowanych procedur impeachmentu w hiszpańskojęzycznej Ameryce Łacińskiej miała miejsce w Wenezueli w 1993 r. Był to okres schyłku systemu zwanego *puntofijismo*, który przez

⁵ Por. M. F. Gawrycki, A. Szeptycki, *Podporządkowanie – niedorozwój – wyobcowanie. Postkolonializm a stosunki międzynarodowe*, Warszawa 2011, s. 108–116.

⁶ Zob. J. Haman, *Demokracja. Decyzje. Wybory*, Warszawa 2003.

⁷ Zob. B. Russell, *What is Democracy?*, Londyn 1953.

⁸ Por. B. R. Barber, *Strong Democracy. Participatory Politics for a New Age*, 20th Anniversary Edition, University of California Press 2003, s. 261–311.

⁹ K. Krzywicka, dz. cyt., s. 149.

ponad trzy dekady pozwalał na zachowanie politycznego *status quo*, będąc zinstytucjonalizowanym paktem zawartym niegdyś między dominującymi partiami¹⁰. Od czasu porozumienia z 1958 r. i wynikłej z niego nowej konstytucji z 1961 r. Wenezuela nie musiała obawiać się zewnętrznej interwencji (przede wszystkim ze strony Stanów Zjednoczonych). Powodem było będące istotnym elementem *puntofijismo* trzymanie w ryzach zarówno lewicowych jak i prawicowych ruchów politycznych, a także wojska, i to w czasie, kiedy wiele innych państw latynoamerykańskich nękanym było wynikłymi z ostrej polaryzacji politycznej i militaryzacji polityki wojnami domowymi i rządami dyktatorskimi. System ten miał też jednak swoje wady, w tym przede wszystkim niezdrową zależność od wydobycia i cen ropy¹¹, pogłębiające się rozbieżności i nierówności między klasami społecznymi, a także rodzaj zalegalizowanego mechanizmu korupcyjnego, który pozwalał dominującym partiom na utrzymanie się przy władzy¹². Wymienione negatywne uwarunkowania sprawiły, iż przetrwanie kryzysu naftowego z lat 80. XX w. stało się wyjątkowo trudne, w wyniku czego w czasie wyborów prezydenckich z 1988 r. Wenezuelczycy oczekiwali cudotwórcy.

Na urząd prezydenta wybrano Carlosa Andrésa Péreza, którego pamiętano jako ojca poprzedniego cudu gospodarczego, kiedy to w czasie swojej pierwszej kadencji w latach 1974–1979 rozslawił swoje państwo jako „Wenezuelę Saudyjską” (*Saudi Venezuela*). Mimo sukcesu sprzed lat, tym razem obciążony o wiele mocniej niekorzystnymi warunkami zewnętrznymi i wewnętrznymi nie powtórzył tego cudu. Dość szybko wycofał się ze swoich wyborczych obietnic i rozpoczął implementację neoliberalnych reform rekomendowanych przez Międzynarodowy Fundusz Walutowy, które spowodowały podwojenie

¹⁰ T. L. Karl, *Petroleum and Political Pacts: The Transition to Democracy in Venezuela*, „Latin American Research Review” 1987, t. 22, nr 1, s. 63–94, zwłaszcza 80–86.

¹¹ Wenezuela od momentu rozpoczęcia wydobycia ropy naftowej stała się na długie dekady idealnym przykładem tzw. „choroby holenderskiej.” Por. T. Rynarzewski, A. Zielińska-Głębocka, *Międzynarodowe stosunki gospodarcze. Teoria wymiany i polityki handlu międzynarodowego*, Warszawa 2006, s. 60–61.

¹² T. L. Karl, dz. cyt., s. 88–89.

ceny benzyny, a tym samym zwiększone koszty transportu publicznego. Te ostatnie od zawsze były silnie odczuwane przez mało możliwe masy w całej Ameryce Łacińskiej, a tym razem doprowadziły do głośnych i krwawo tłumionych protestów w stolicy Wenezueli, które zyskały nazwę *Caracazo*¹³. Rozruchy zostały stłumione, ale pozostawiły kraj w stanie rosnącej politycznej niestabilności, której kulminacją były dwie próby zamachu stanu w 1992 r., uniemożliwiając C.A. Pérezowi jakiegokolwiek dalsze reformy oraz pozbawiając go społecznego i politycznego poparcia¹⁴. Jednak największym ciosem dla demokratycznych wartości w Wenezueli okazało się upublicznienie informacji o sprzeniewierzeniu przez prezydenta 250 milionów boliwarów¹⁵. Rewelacje te potwierdziły raporty nadzoru finansowego (*Contraloría General*) i banku centralnego. Prokuratorzy¹⁶ oraz Sąd Najwyższy doprowadzili do pozbawienia C.A. Péreza immunitetu przez Senat 21 maja 1993 r.¹⁷ Ostatecznie, 31 sierpnia Kongres Narodowy pozbawił prezydenta jego stanowiska, uzasadniając to artykułem 188 konstytucji, a na fotelu zasiadł tymczasowo senator Ramón José Velásquez Mújica¹⁸. Prawie trzy lata później, 30 maja

¹³ J. I. Ponce López, ¿Una revolución pacífica y armada? Cambio, conflicto, violencia social y política durante la revolución bolivariana de Venezuela, 1989–2006, “Estudios Políticos” 2015, nr 46, s. 33–54, zwłaszcza 39–41.

¹⁴ E. Lander, L. A. Fierro, *The Impact of Neoliberal Adjustment in Venezuela, 1989–1993*, “Latin American Perspectives” 1996, t. 23, nr 3, s. 50–73.

¹⁵ Obywatele dowiedzieli się o tym dzięki śledztwu dwóch dziennikarzy, którymi byli José Vicente Rangel (był on też lewicowym politykiem) i Andrés Galdo.

¹⁶ Prokuratorzy, którym przewodził niezależny prokurator generalny Ramón Escovar Salom, ustalili, że nielegalne transfery pieniędzy rozpoczęły się już na początku 1989 r., tylko kilka dni po objęciu przez Péreza fotela prezydenta, a przeznaczone były na wsparcie jednego z kandydatów (Violety Barrios de Chamorro) w nadchodzących wyborach prezydenckich w Nikaragui.

¹⁷ Konstytucja z 1961 roku pozwalała na współdziałanie Senatu i Sądu Najwyższego w celu umożliwienia oskarżenia prezydenta (*el proceso de juicio político*) zgodnie z artykułami 150 i 215. Po wszczęciu procedury, Kongres mógł przeprowadzić głosowanie w celu zawieszenia lub usunięcia prezydenta. Proces ten stał się błyskawicznie obiektem zainteresowania prasy zagranicznej. Zob. *Venezuelan Leader Faces Impeachment*, “Chicago Tribune” 21 maja 1993 oraz L. Vinogradoff, *Carlos Andres Pérez, encarcelado por corrupción*, “El País” 19 maja 1994.

¹⁸ M. J. Noielli, *Análisis de las presidencias de Carlos Andrés Pérez (1989–1993)*

1996 r., C.A. Pérez został skazany na 28 miesięcy aresztu domowego. Pierwszy w historii Wenezueli impeachment pokazał, że państwa latynoamerykańskie stać na stosowanie demokratycznych sposobów usuwania ze stanowisk źle spisujących się głów państw, bez potrzeby uciekania się do (często wojskowych) zamachów stanu¹⁹.

Kolejny impeachment miał miejsce w Ekwadorze. Inaczej niż w Wenezueli, tutaj doświadczone w drugiej połowie XX w. dyktatury wojskowej, która trwała od 1970 do 1979 r. Ekwadorskie reżimy wojskowe były, jak na ówczesne „standardy” latynoamerykańskie, łagodne i wprowadzały społeczną i gospodarczą modernizację, choć kosztem ograniczonych praw obywatelskich. Od tamtego czasu kraj próbował powoli powrócić do właściwej sobie formy demokracji, zrodzonej podczas populistycznych rządów w latach 30., których ojcem był José María Velasco Ibarra²⁰. Powrotna droga do demokracji okazała się jednak bardzo wyboista dla elit, które miały problemy ze stworzeniem stabilnych instytucji i sprzyjających warunków ekono-

y Fernando Collor de Mello (1989–1992): *la llegada al poder, sus planes económicos y las consecuencias sociales*, „Revista de Ciencia Política Online”, Revista N°3 Repensando la década del 90 II, url: <http://www.revcienciapolitica.com.ar/num3art2.php>, 22.10.2017. Impeachment przeszedł w Kongresie głosami 205 z 236 parlamentarzystów. Pojawiły się także głosy, iż Peréz był ofiarą spisku. Por. M. D. Serrafiero, *El «Impeachment» en America Latina: Argentina, Brasil y Venezuela*, „Revista de Estudios Políticos” 1996, nr 92, s. 137–162, zwłaszcza 150–151.

¹⁹ Mimo tego, wenezuelski impeachment nazywany był czasem „zamachem społeczeństwa obywatelskiego” (*coup of civil society*). Por. D. H. Levine, *The Decline and Fall of Democracy in Venezuela: Ten Theses*, „Bulletin of Latin American Research” 2002, t.21, nr 2, s. 248–269, zwłaszcza 251. Proces ten był także oznaką upadku *puntofijismo* i zwiastunem nadejścia *chavismo*. Por. R. Lalander, *The Impeachment of Carlos Andrés Pérez and the Collapse of Venezuelan Patryarchy*, [w:] *Presidential Breakdowns in Latin America. Causes and Outcomes of Executive Instability in Developing Democracies*, red. M. Llanos, L. Marsteintredet, PALGRAVE MACMILLAN 2009, s. 129–146.

²⁰ Jego styl rządzenia przetrwał pod nazwą *velasquismo*. Był to rodzaj populizmu, który pomijał rządy prawa i procedury demokracji liberalnej w swojej retoryce oraz mobilizacji politycznej. Zob. A. Cueva, *El velasquismo: ensayo de interpretación* (1972), [w:] *Entre la ira y la esperanza y otros ensayos de crítica latinoamericana*, Buenos Aires, Bogota, CLACSO 2008, s. 49–82.

micznych, zaś państwem rządziły niestabilne tajne koalicje²¹. W tych okolicznościach, a także wskutek niepopularnych neoliberalnych reform z początku lat 90. i systematycznego spadku PKB, Ekwadorczycy w wyborach prezydenckich w 1996 roku wybrali najnowsze wcielenie ekwadorskiego populizmu²², jakim był Abdalá Bucaram. Pomimo historii politycznych skandali i konfliktów z prawem, jego kampania oparta na politycznym mesjanizmie, agresywnej retoryce i wyśmiewaniu rywali dała mu najbardziej przytłaczające zwycięstwo w historii elekcyjnej Ekwadoru²³.

Prezydentura A. Bucarama została zakończona przedwcześnie, kiedy tylko wycofał się ze swoich obietnic wyborczych o priorytetyzowaniu biednych i rozpoczął implementowanie neoliberalnych programów oszczędności, jednocześnie pozwalając na drastyczny wzrost korupcji. Tak jak w Wenezueli za drugiej kadencji C. A. Péreza, dla niższych i średnich warstw społecznych miarka przebrała się po tym, jak wzrosły ceny paliwa i usług publicznych, zaś zagraniczni inwestorzy zaczęli wycofywać się niezadowoleni z nieograniczonej korupcji. Rosnące obywatelskie niezadowolenie miało swą kulminację 4 lutego 1997 r. w postaci masowych protestów i blokady krajowej infrastruktury²⁴. Rozruchy zjednoczyły we wspólnej sprawie około 3 milionów obywateli²⁵ i trwały do 6 lutego, kiedy w Kongresie odbyło się głosowanie nad impeachmentem, w trakcie którego uznano prezy-

²¹ A. Mejía Acosta, J. Polga-Hecimovich, *Coalition Erosion and Presidential Instability in Ecuador*, "Latin American Politics and Society" 2001, t. 53, nr 2, s. 87–111.

²² Ekwadorski populizm i jego historia są na tyle wyjątkowe, że są obiektem osobnych, ciekawych badań. Zob. F. Freidenberg, ¡En tierra de caciques! Liderazgos populistas y democracia en Ecuador, "OPERA", 2015, nr 16, s. 99–130.

²³ C. de la Torre, *Populism and Democracy: Political Discourses and Cultures in Contemporary Ecuador*, "Latin American Perspectives" 1997, t. 24, nr 3, s. 12–24.

²⁴ M. Gonzales, *ECUADOR: Thousands Strike for Bucaram's Impeachment*, Inter Press Service, 5 lutego 1997, <http://www.ipsnews.net/1997/02/ecuador-thousands-strike-for-bucarams-impeachment/>, 22.10.2017.

²⁵ Ta ogromna liczba znajduje swoje uzasadnienie w wynikach badań ankietowych. W 1996 i 1997 roku ponad 80% Ekwadorczyków twierdziło, że korupcja wzrosła zauważalnie w ich kraju, a ponad 70% uważało, że wzrosła bieda. Wielu z nich także negatywnie oceniało stan gospodarki, było niezadowolonych z demo-

denta za „mentalnie niezdolnego do rządzenia” zgodnie z artykułem 100 konstytucji z 1996 r.²⁶ Mimo iż A. Bucaram uparcie przekonywał (w tym międzynarodową opinię publiczną), że impeachment był skutkiem spisku oligarchów i „zamachem parlamentarnym” (*coup by Congress*)²⁷, nie zdołał odzyskać jakiegokolwiek poparcia politycznego i społecznego. Powodem jego odwołania było przede wszystkim masowe niezadowolenie z neoliberalnych reform, co miało stać się pewnym powtarzalnym wzorcem w Hispanoameryce.

Na kolejne osiem lat w ekwadorskiej polityce zapanował chaos, którego wynikiem był jeden zamach stanu oraz kolejny impeachment. Nie zapobiegły temu konstytucyjne reformy z 1998 r., które zwiększyły władzę prezydencką i jej prerogatywy kosztem legislatury²⁸. Zamach stanu miał miejsce podczas prezydentury Jamila Mahuada, która rozpoczęła się w sierpniu 1998 r. i zbiegła się z kryzysem bankowym w Ekwadorze z lat 1998–1999²⁹. J. Mahuad, tak jak wcześniej A. Bucaram, nie stworzył żadnej spójnej polityki gospodarczej, ani nie wprowadził niezmiernie potrzebnych reform instytucjonalnych, skutkiem czego jego poparcie spadło z 60% po elekcji do jedynie 6% w styczniu 2000 r.³⁰ W niestabilnym systemie opartym na nietrwałych koalicjach prezydent nie był w stanie zyskać wsparcia. Został zmuszony do rezygnacji po tym, jak członkowie ruchu rdzennej ludności CONAIE (*Confederación de Nacionales*

kracji i nie ufało rządowi. Źródło: Latinobarómetro, <http://www.latinobarometro.org/>.

²⁶ M. Selverston, *The unraveling of a presidency*, „NACLA Report on the Americas”, maj/czerwiec 1997, t. 30, nr 6, s. 11–13.

²⁷ Reuters, *Ecuador Congress Votes to Oust President for ‘Mental Incapacity’*, „The New York Times” 7 lutego 1997, <http://www.nytimes.com/1997/02/07/world/ecuador-congress-votes-to-oust-president-for-mental-incapacity.html>, 22.10.2017.

²⁸ A. Mejía Acosta, J. Polga-Hecimovich, dz. cyt., s. 101.

²⁹ Przyczyny kryzysu zanalizował dla MFW Luis I. Jacome H, *The Late 1990s Financial Crisis in Ecuador: Institutional Weaknesses, Fiscal Rigidities, and Financial Dollarization at Work*, IMF Working Paper, WP/04/12, styczeń 2004.

³⁰ Najbardziej zraził do siebie społeczeństwo poprzez wprowadzenie stanu wyjątkowego oraz plan dolaryzacji. Zob. C. A. Dejuana, *Ecuador Accepts Dollar as Its New Currency*, „ABC News”, 9 września 2000, <http://abcnews.go.com/International/story?id=82666&page=1>, 22.10.2017.

Indígenas del Ecuador, Ekwadorska Konfederacja Narodowości Indiańskich) oraz część oficerów wojska zajęli budynek Kongresu 21 stycznia 2000 r.³¹

Wśród oficerów biorących udział w obaleniu J. Mahuada był Lucio Gutiérrez, później uwięziony i usunięty z armii. Wykorzystał on swój udział w zamachu oraz dobre stosunki z rdzenną ludnością jako atuty w nadchodzącej kampanii prezydenckiej, którą wygrał i zasiadł na fotelu głowy państwa w styczniu 2003 r. Nie odnalazł się jednak w grze koalicyjnej, wiążąc się, a następnie zrywając porozumienia najpierw z lewicą a potem z prawicą i zrażając do siebie obie strony. Ponadto był kolejnym prezydentem, którego polityka rozbiegła się z jego obietnicami wyborczymi. Wprowadził jeszcze więcej neoliberalnych reform i dalszą prywatyzację strategicznych sektorów gospodarki, promując także dwustronną umowę o wolnym handlu ze Stanami Zjednoczonymi³². Ostateczny cios dla wiarygodności rządu nadszedł, kiedy L. Gutiérrez dokonał manipulacji przy wymiarze sprawiedliwości, wymieniając sędziów Sądu Najwyższego, którzy natychmiast po objęciu swoich funkcji oczyścili nadal niepopularnego A. Bucarama z zarzutów o korupcję³³. Ta ekspresja koteryjności i korupcji sprawiła, że Ekwadorczycy znów zajęli ulice w wielotysięcznych demonstracjach³⁴. Ponownie jak kilka lat wcześniej J. Mahuad, w kwietniu 2005 r. L. Gutiérrez ogłosił stan wyjątkowy, ale pod presją masowych protestów Kongres przegłosował impeachment prezydenta, uznając, iż porzucił on swoje konstytucyjne obowiązki³⁵.

³¹ Mahuad co prawda nie przedstawił formalnej rezygnacji, ale Kongres przyjął rezolucję o zaakceptowaniu nieistniejącego dokumentu, mianując na prezydenta dotychczasowego wiceprezydenta Gustavo Noboę, zgodnie z artykułami 167 i 168 nowej konstytucji. Zob. J. Navia, *Noboa: „Mahuad abandonó el poder”*, „La Nación” 25 stycznia 2000, url: <http://www.lanacion.com.ar/2889-noboa-mahuad-abandonó-el-poder>, 22.10.2017.

³² A. Mejía Acosta, J. Polga-Hecimovich, dz. cyt., p. 102.

³³ M. Shifter, *Bonfire of the Andes*, „Foreign Affairs” 11 maja 2005, <https://www.foreignaffairs.com/articles/bolivia/2005-05-11/bonfire-andes>, 22.10.2017.

³⁴ *Cacerolazo en Quito contra el presidente Lucio Gutiérrez*, „El Universo” 14 kwietnia 2005, <http://www.eluniverso.com/2005/04/14/0001/8/10CA7B80AAFC4A8ABF30F30995D5DF8C.html>, 22.10.2017.

³⁵ Oczywiście prezydent uważał działanie Kongresu na niekonstytucyjne. Zob.

Urząd objął dotychczasowy wiceprezydent, Alfredo Palacio, a kraj pogrążył się w politycznym i legislacyjnym kryzysie, który niepokoił zarówno obywateli, jak i społeczność międzynarodową³⁶.

Innym państwem hiszpańskojęzycznym w Ameryce Łacińskiej, które doświadczyło dwóch impeachmentów w ciągu ostatniego ćwierćwiecza jest Paragwaj. W pierwszej połowie XX w. jego system polityczny cechował się wyjątkową niestabilnością, czego dowodem jest liczba 31 prezydentów, którzy w tym czasie rządili, a z których większość straciła władzę w wyniku zamachu stanu. Potem w 1954 r., wybrany legalnie prezydent został obalony przez oficera wojska, Alfredo Stroessnera, który został pierwszym przywódcą, jakiemu udało się skonsolidować władzę własną oraz jego Partii Colorado. Państwo stało się przedłużeniem partii i popadło w autorytaryzm, któremu towarzyszyło masowe łamanie praw człowieka. Reżim upadł w wyniku zamachu stanu w 1989 r., będącego wynikiem wewnątrzpartyjnej walki o władzę, a nie żądań społeczeństwa obywatelskiego³⁷.

Następna dekada to okres pierwszych prób demokratyzacji, które napotykały jednak na liczne polityczne i społeczne przeszkody, w tym problematyczne relacje cywilno-wojskowe, wadliwe mechanizmy wyborcze, powolną reformę sądownictwa, rozpowszechnioną korupcję i braki ekonomiczne³⁸. W latach 90. Paragwajczycy byli świadkami próby kolejnego zamachu stanu, dokonanej przez jednego z oficerów

See *Lucio Gutiérrez asegura que su destitución fue inconstitucional*, "El Universo" 22 kwietnia 2005, <http://www.eluniverso.com/2005/04/22/0001/8/CDE78A2FA-F824A17AE5D51BE3D49E1BE.html>, 22.10.2017.

³⁶ *Ecuador atraviesa crisis política*, "El Universo" 24 kwietnia 2005, <http://www.eluniverso.com/2005/04/24/0001/8/E8BC3021F3D948ED99F8270C9EA3C6EB.html>, 22.10.2017.

³⁷ Zamach przedstawiany jest jako ambiwalentny i sprzeczny w swojej istocie, choć przyczynił się do pewnych demokratycznych zmian, zwieńczonych nową konstytucją w 1992 r. Por. D. Fournier, S. W. Burges, *Form before function: democratization in Paraguay*, "Canadian Journal of Latin American and Caribbean Studies / Revue canadienne des études latino-américaines et caraïbes" 2000, t. 25, nr 49, s. 5–32, zwłaszcza 7–11.

³⁸ Tamże, s. 14–22. Lata 90-te nie zmniejszyły też totalnej dominacji Partii Colorado, która systematycznie wygrywała większość mandatów do Kongresu.

odpowiedzialnych za obalenie A. Stroessnera, Lino Oviedo. Udało mu się zdobyć poparcie większości Partii Colorado, co wykorzystał do wpłynięcia na wynik wyborów, umieszczając na fotelu prezydenta Juana Carlosa Wasmosy'ego. Po wielu nieporozumieniach między oboma politykami i kolejnej próbie zamachu stanu, której zapobiegły jedynie skuteczne dyplomatyczne starania społeczności międzynarodowej, Oviedo został aresztowany. Mimo iż posiadał ogromne publiczne i partyjne poparcie, zdobywając nominację prezydencką z ramienia Partii Colorado w 1998 r., przebywanie w areszcie zmusiło go do przekazania jej partyjnemu koledze, którym był Raúl Cubas Grau³⁹.

Nowy prezydent, który wygrał dzięki 54% głosów, szybko uwolnił L. Oviedo z aresztu, co od razu wywołało głosy o spodziewanym impeachmentie wśród członków opozycyjnej frakcji w partii, której przewodził wiceprezydent Luis María Argaña⁴⁰. Po zaciętej walce pomiędzy prezydentem a władzą sądowniczą oraz w obliczu patowej sytuacji po wewnętrznych wyborach w partii, kraj popadł w najpoważniejszy dotąd polityczny kryzys, kiedy w marcu 1999 r. zamordowano wiceprezydenta L. M. Argañę⁴¹. Cubas Grau natychmiast stracił większość poparcia społecznego, a Kongres rozpoczął procedurę impeachmentu następnego dnia⁴². Podczas gwałtownych ruchów, prodemokratyczni demonstranci heroicznie bronili dostępu do budynku Kongresu przed policją i wojskiem, które to formacje chciały dostać się do środka, aby być może wpłynąć lub zatrzymać proces impeachmentu⁴³. W obliczu pewnej porażki, Cubas Grau sam zrezygnował ze swojej funkcji 28 marca 1999 r., do czego namówiła

³⁹ P. Lambert, *A Decade of Electoral Democracy: Continuity, Change and Crisis in Paraguay*, "Bulletin of Latin American Research" 2000, t. 19, nr 3, s. 379–396, zwłaszcza 389–391.

⁴⁰ W Kongresie miejsca były podzielone prawie równo pomiędzy obie frakcje, nazwane od nazwisk ich liderów *oviedistas* i *arganistas*.

⁴¹ *World: Americas Paraguay sealed off after assassination*, "BBC News", 23 marca 1999, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/301800.stm>, 22.10.2017.

⁴² *Paraguay Leader on Trial in Senate*, "Los Angeles Times" 26 marca 1999, <http://articles.latimes.com/1999/mar/26/news/mn-21252>, 22.10.2017.

⁴³ P. Lambert, dz. cyt., s. 392.

go amerykańska dyplomacja, pragnąca zapobiec jakimkolwiek niekonstytucyjnym posunięciom⁴⁴. Prezydent znalazł azyl polityczny w Brazylii, podczas gdy jego szara eminencja, L. Oviedo, udał się po schronienie do Argentyny. Ten drugi wciąż wywierał wpływ na politykę paragwajską, ciesząc się szerokim poparciem wśród ludności wiejskiej, oczarowanej jego populistyczną postawą. Było to oznaką, że czas uwielbienia dla militarystycznych, autorytarnych *caudillos* nie umarł w Ameryce Łacińskiej⁴⁵.

Cubasa Grau'a zastąpił Luis Ángel González Macchi, kolejny niepopularny polityk z Partii Colorado, który bronił się zarówno przed zamachami stanu jak i impeachmentem. W 2003 roku prezydentem został inny kandydat dominującej partii, Nicanor Duarte, który sam postanowił zrezygnować z prezydentury dwa miesiące przed zakończeniem kadencji, na co nie zezwolił Kongres. W czasie rządów tych dwóch polityków Paragwaj stał się jednym z najbardziej skorumpowanych państw na świecie⁴⁶.

Pomimo rażących uchybień dla procesu demokratyzacji ze strony Partii Colorado w latach 90. i na początku XXI w., pozostała ona przy władzy aż do kwietnia 2008 r., kiedy wybory prezydenckie wygrał kandydat opozycyjny, Fernando Lugo – pierwszy lewicowy prezydent Paragwaju od lat 30. XX w. Na byłego katolickiego biskupa, znanego jako „biskup ubogich”⁴⁷, czekało wyzwanie rozwiązania ciasnego biurokratycznego węzła, jakim opłotła administrację publiczną Partia Colorado. Niestety, jego własna koalicja rozpadła się szybko w 2009 r. i jego własny wiceprezydent oskarżył go o zdradę państwową ze względu na niezdolność dotrzymania obietnic wyborczych. Odbywało się to w cieniu sensacyjnych doniesień o tym, iż podczas

⁴⁴ S. Rotella, *Paraguay's President Quits to Defuse Political Crisis*, „Los Angeles Times” 29 marca 1999, <http://articles.latimes.com/1999/mar/29/news/mn-22189>, 22.10.2017.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ Transparency International, *Corruption Perceptions Index 2009*, http://www.transparency.org/research/cpi/cpi_2008/0/, 22.10.2017.

⁴⁷ Jego kampania skupiała się na upodmiotowieniu ubogich, wprowadzeniu reformy agrarnej i reformy systemu opieki zdrowotnej oraz na zakończeniu endemicznej korupcji.

posługi kapłańskiej F. Lugo spłodził dzieci⁴⁸. Niedoświadczony i osamotniony wśród politycznej elity, prezydent nie był w stanie wypełnić większości swoich obietnic i jego poparcie wśród społeczeństwa zmalało⁴⁹. Opozycja tylko czekała na wymówkę, by odwołać prezydenta, a pretekst znalazł się 15 czerwca 2012 r., kiedy w krwawych starciach między chłopami, którzy nielegalnie zajęli nieużytki (tzw. *land squatters*) a policją zginęło 17 osób, co wywołało falę krytyki ze strony ruchów chłopskich⁵⁰.

Prezydenta Fernando Lugo nie przyłapano na defraudowaniu funduszy państwowych, ani akceptowaniu łapówek, nie został też oskarżony o żadne przestępstwo, złamanie praw człowieka, ani złamanie jakiegś zasady konstytucyjnej, a mimo to Kongres jeszcze w tym samym miesiącu rozpoczął procedurę impeachmentu, którą zakończono 22 czerwca 2012 r.⁵¹ Był to dotychczas najbardziej kontrowersyjny impeachment w Ameryce Łacińskiej, podczas którego w błyskawicznym tempie Izba Reprezentantów przyjęła nowe prawa i odsunęła prezydenta od władzy na podstawie niejasnych zarzutów o niewłaściwe działania na różnych płaszczyznach (m.in. zła reakcja na wydarzenia z 15 czerwca, nieodpowiednia polityka rozwojowa, błędne posunięcia dyplomatyczne w ramach MERCOSUR)⁵². Impe-

⁴⁸ J. S. Beittel, *Paraguay: Political and Economic Conditions and U.S. Relations*, Congressional Research Service, 1 lutego 2010. W tym samym czasie, były prezydent Duarte oraz nadal działający politycznie Ovideo ponoć próbowali zainspirować wczesną procedurę impeachmentu przeciwko Lugo, jak donosiła depesza ambasady Stanów Zjednoczonych. Zob. *PARAGUAYAN POLS PLOT PARLIAMENTARY PUTSCH*, url: https://wikileaks.org/plusd/cables/09ASUNCION189_a.html, 22.10.2017.

⁴⁹ Jak pokazują wyniki badań ośrodka Latinobarómetro, poparcie dla działań Lugo spadło z 85.9% w 2008 do 49.5% w 2011 roku, a zaufanie społeczeństwa do rządu spadło w tym samym okresie z 84% do 37%. Źródło: Latinobarómetro, <http://www.latinobarometro.org/>.

⁵⁰ A. Pérez-Liñán, *Two-Level Theory of Presidential Instability*, "Latin American Politics and Society" 2014, t. 56, s. 34–54.

⁵¹ R. Szucs, *A Democracy's »Poor Performance«: The Impeachment of Paraguayan President Fernando Lugo*, "George Washington International Law Review" 2014, t. 46, nr 2, s. 409–436.

⁵² A. Pérez-Liñán, dz. cyt.

achment nie nastąpił w wyniku masowych protestów ani ujawnienia dowodów jakiegos poważnego przestępstwa, zatem niektórzy obserwatorzy nazwali go zamachem stanu lub „sytuacją przypominającą zamach stanu” (*coup-like situation*), zaś inni lewicowi prezydenci Ameryki Łacińskiej zaczęli nawoływać do wydalenia Paragwaju z regionalnych organizacji międzyrządowych⁵³. 15 sierpnia 2012 r., kiedy zaprzysiężono nowego prezydenta, Horacio Cartesa, do władzy powróciła Partia Colorado, co podało w wątpliwość zdolność Paragwaju do dalszej demokratyzacji i istnienia w tym państwie inkluzywnego systemu politycznego⁵⁴.

Być może najpowszechniej znanym przez społeczność międzynarodową impeachmentem w Hispanoameryce było przerwanie prezydentury Alberto Fujimoriego w Peru na przełomie tysiącleci. W XX w. kraj ten doświadczył na krótko rządów wojskowych, ale o odmiennym charakterze niż w pozostałych państwach kontynentu. Kiedy w Peru początkowo reformistycznie nastawione wojsko zyskało władzę w 1968 r., wprowadziło reformy społeczne i ziemskie, które rozbiły latyfundia, zorganizowały pracowników w kooperatywy, a nawet nawiązało stosunki dyplomatyczne z Kubą. Dopiero w końcu lat 70. oficerowie zeszli na drogę typowego dla regionu konserwatyzmu i postawy antylewicowej, jednak w obliczu zmian cen ropy i słabnącej gospodarki sami oddali władzę cywilom w 1980 r.⁵⁵ Stan gospodarki pogarszał się także w latach 80. z powodu zewnętrznego szoku w wyniku kryzysu naftowego, stagnacji sektora eksportowego i niezdolności rządu do przyjęcia spójnej polityki ekonomicznej⁵⁶. Największym jednak problemem dla stabilności państwa podczas prezydentury najpierw Fernando Belaúnde a potem Alana Garcíi

⁵³ J. El-Hage, *Should Paraguay be Expelled from the OAS, Mercosur and Unasur?*, „Americas Quarterly” 25 czerwca 2012, <http://www.americasquarterly.org/should-paraguay-be-expelled-from-the-oas-mercosur-and-Unasur>, 22.10.2017.

⁵⁴ C. Tibi Weber, *Los retos de ser un presidente »para todos los paraguayos« y el proceso de democratización*, „Iberoamericana” 2013, rok 13, nr 52, s. 166–170.

⁵⁵ J. W. Sherman, *Latin America in Crisis*, Wright State University, Westview Press 2000, s. 136–137.

⁵⁶ F. Portocarrero M., *La economía peruana en los años 80*, „Apuntes: Revista de Ciencias Sociales” 1989, nr 25, s. 105–118.

była działalność Świetlistego Szlaku (*Sendero Luminoso*), czyli tajemniczej maoistycznej organizacji, rekrutującej m.in. młodzież szkolną i studentów⁵⁷. Szybko przyjęła ona brutalną taktykę terrorystyczną, budząc strach wśród ludności zarówno wiejskiej jak i miejskiej, prowokując równie brutalną odpowiedź peruwiańskiej armii⁵⁸.

Desperacko szukając rozwiązania kryzysu ekonomicznego i terrorystycznego, Peruwiańczycy zaufali obietnicom wyborczym i wybrali Alberto Fujimoriego na prezydenta w 1990 r.⁵⁹ W sposób typowy dla populistycznych przywódców latynoamerykańskich z końca XX w., A. Fujimori także szybko wycofał się ze swoich obietnic ekonomicznych, wprowadzając drastyczne neoliberalne reformy (tzw. *Fujishock*), dzięki którym jednak udało się ustabilizować gospodarkę⁶⁰. To także podczas jego pierwszej kadencji wojsku udało się wreszcie krwawo rozprawić ze Świetlistym Szlakiem, ostatecznie rozwiązując problem terrorystów. Równoległe z tymi sukcesami, używając przebiegłej retoryki⁶¹ i tzw. „infotatorship”⁶² A. Fujimori przeprowadzał transformację peruwiańskiej demokracji, która zaczęła przybierać formę autorytaryzmu. Prezydent zawarł pakt z szefem Narodowego Urzędu Wywiadu (*Servicio de Inteligencia Nacional*, SIN), Vladimiro

⁵⁷ Zob. M. E. Hebisz, *Polityka i działania edukacyjne Świetlistego Szlaku w regionie środkowej Sierry w Peru*, [w:] *Ruchy społeczne i etniczne w Ameryce Łacińskiej*, red. K. Derwich, M. Kania, Kraków 2011, s. 127–136.

⁵⁸ J. W. Sherman, dz. cyt., s. 137–139.

⁵⁹ Prawdopodobnie zrobili to „na złość” dotychczasowemu establishmentowi politycznemu i dali się skusić populistyczną kampanią. Zob. E. Bueno León, *El fenómeno Fujimori y la crisis política en el Perú*, „América Latina Hoy” 1992, nr 3, s. 25–34.

⁶⁰ Wyczyn ten podziwiali nawet jego ówczesni przeciwnicy polityczni. Zob. wywiad ze znanym peruwiańskim dyplomatą Javierem Pérezem de Cuellarem przeprowadzony przez B. F. Mosera, *Not Even Mr. Fujimori Can Control the Weather*, „The Brown Journal of World Affairs” 1998, t. 5, nr 2, s. 297–306.

⁶¹ Było to szczególnie widoczne w jego corocznych przemówieniach. Zob. Juan Martín Sánchez, *El discurso en la estrategia autoritaria de Alberto Fujimori*, „Revista Mexicana de Ciencias Políticas y Sociales” 2000, t. XLIV, nr 180, s. 193–226.

⁶² Reżim Fujimoriego był szczególnie biegły w wykorzystywaniu i kontrolowaniu mediów masowych. Por. P. H. Smith, dz. cyt., s. 267.

Montesinosem, a także z Siłami Zbrojnymi, jednocześnie spychając opozycję na margines systemu politycznego i umacniając własną władzę poprzez tzw. auto-zamach (*autogolpe*) w 1992 r.⁶³ Wywołana tym społeczna mobilizacja była niewystarczająca, by przerwać ten rodzaj rządów, bez wsparcia społeczności międzynarodowej i w obliczu pełnej poddańczości armii wobec rządu⁶⁴. Tym samym A. Fujimori po dwóch pełnych kadencjach znów wystartował w wyborach pełnych nieprawidłowości, które wygrał, a czego nie podważyli zagraniczni obserwatorzy.

Iskrą, która w listopadzie 2000 r. zapoczątkowała upadek A. Fujimoriego była publikacja krótkiego filmu, na którym widać, jak V. Montesinos wręcza łapówkę opozycyjnemu kongresmenowi⁶⁵. Polityczna burza, jaką rozpętał ten incydent, spowodowała całkowitą utratę poparcia dla prezydenta, mimo jego prób udobruchania społeczeństwa propozycją natychmiastowych wyborów, tym razem już bez jego kandydatury. Jeszcze w tym samym miesiącu, spodziewając się, że sprawa tocząca się w wyniku skandalu ostatecznie wykaże jego wiedzę na temat poczynań V. Montesinosa i doprowadzi do wszczęcia postępowania sądowego, A. Fujimori zbiegł do Japonii, skąd faksem przysłał swoją rezygnację⁶⁶. Opozycja jej nie przyjęła i zamiast tego doprowadziła do impeachmentu A. Fujimoriego na podstawie „moralnej niezdolności” do sprawowania urzędu zgodnie z artykułem 113 konstytucji. Były prezydent został powszechnie potępiony, ścigany i skazany za morderstwo, porwanie i zbrodnie przeciwko ludzkości. W 2009 r. został pierwszym demokratycznie wybranym (byłym) prezydentem skazanym za łamanie praw człowieka w jego własnym kraju, co dowiodło tego, iż peruwiańska demokracja była zarówno tak

⁶³ P. Łaciński, *Peru między populizmem a liberalizmem*, Warszawa 2006, s. 173–180. Wyczyn ten próbowali później powtórzyć inni przywódcy latynoamerykańscy.

⁶⁴ A. Olano Alor, *Reforma política y autoritarismo en el Perú*, „Reflexión Política” 2000, t. 2, nr 4.

⁶⁵ *The video that shocked Peru*, „BBC News”, 22 listopada 2000, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/930613.stm>, 22.10.2017.

⁶⁶ *Peru's Fujimori resigns*, „BBC News”, 20 listopada 2000, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/1032381.stm>, 22.10.2017.

słaba, że dała się mu podporządkować na całą dekadę, jak i na tyle silna, by wreszcie sprzeciwić się autorytarnemu przywódcy.

Ostatni impeachment w hiszpańskojęzycznej Ameryce Łacińskiej miał miejsce w Gwatemali. Kraj ten przez prawie całą drugą połowę XX w. ogarnięty był najdłuższą i najbardziej krwawą wojną domową w regionie, którą zapoczątkowała interwencja CIA w celu obalenia lewicowego prezydenta w 1954 r.⁶⁷ Według ostrożnych szacunków zginęło 200 tysięcy ludzi, choć w tym samym czasie poprawiały się wskaźniki ekonomiczne⁶⁸. Wojna zakończyła się podpisaniem w 1996 r. porozumień pokojowych oraz publikacją raportów dwóch komisji prawdy, co zapoczątkowało prawdziwą demokratyzację Gwatemali, która napotykała wciąż ogromne przeszkody⁶⁹. System polityczny tego kraju pozostał wadliwy i chaotyczny⁷⁰, a także zezwalał na zajmowanie stanowisk publicznych przez bardzo kontrowersyjne postaci, w tym wojskowych odpowiedzialnych za okrucieństwa wojny domowej. Najbardziej niepokojąca była sytuacja w wymiarze sprawiedliwości, który był skorumpowany i niezdolny lub niechętny do oskarżania, ścigania i skazywania znanych lub bogatych. Doprowadziło to do utworzenia przy współpracy z ONZ w 2006 r. Między-

⁶⁷ Wojskowe reżimy, które przejęły władzę na kolejne dekady były wspierane przez rząd Stanów Zjednoczonych. Zob. N. Chomsky, *Turning the Tide. US Intervention in Central America and the Struggle for Peace*, Boston 1985. Prezydent Bill Clinton przeprosił za te działania poprzednich administracji.

⁶⁸ T. W. Kading, *The Guatemalan Military and the Economics of La Violencia*, "Canadian Journal of Latin American and Caribbean Studies / Revue canadienne des études latino-américaines et caraïbes" 1999, t. 24, nr 47, s. 57–91.

⁶⁹ Same porozumienia pokojowe były niedoskonałe, a wielu politycznych i społecznych aktorów nawet działało przeciwko ich podpisaniu, pragnąc zachowania *status quo*. Zob. S. Jonas, *The Guatemalan Peace Accords*, "NACLA Report on the Americas" 1997, t. 30, nr 6, s. 6–10; S. Jonas, *Democratization through Peace: The Difficult Case of Guatemala*, "Journal of Interamerican Studies and World Affairs" 2000, t. 42, nr 4, s. 9–38; *Guatemala's Crippled Peace Process: A Look Back on the 1996 Peace Accords*, Council on Hemispheric Affairs, 10 maja 2011, url: <http://www.coha.org/guatemalas-crippled-peace-process-a-look-back-on-the-1996-peace-accords/>, 22.10.2017.

⁷⁰ O. Sánchez, *Guatemala's Party Universe: A Case Study in Underinstitutionalization*, "Latin American Politics and Society" 2008, t. 50, nr 1, s. 123–151.

narodowej Komisji Przeciw Bezkarności w Gwatemali (*Comisión Internacional contra la Impunidad en Guatemala, CICIG*)⁷¹.

Komisja pokazała swoją wartość dla praworządności w Gwatemali w 2015 r., wykrywając i nagłaśniając największą dotąd prowadzoną przez nią sprawę. Na fotelu prezydenta zasiadał wówczas od stycznia 2012 r. Otto Pérez Molina – były generał zamieszany w poważne zbrodnie wojenne, członek prawicowej partii utworzonej przez dawny wojskowy establishment, który swoje poparcie społeczne zawdzięczał obietnicom twardego rozprawienia się z przestępczością (tzw. *mano dura*). 16 kwietnia 2015 r. prokuratorzy wraz z CICIG otworzyli sprawę *La Línea*, w toku której członków administracji prezydenta oskarżono o założenie szajki korupcji celnej⁷². Zamieszany był zarówno Pérez Molina jak i jego zastępczyni, zatem po czterech miesiącach śledztwa Prokurator Generalny i CICIG zwrócili się do Kongresu z prośbą o pozbawienie prezydenta immunitetu, co ostatecznie przegłosowano jednomyślnie 1 września 2015 r. Zanim głosowanie w sprawie impeachmentu dobiegło końca, prezydent złożył rezygnację, którą Kongres przyjął, a 3 września znalazł się on już w areszcie⁷³. Pérez Molina nie został zatem formalnie odwołany w procedurze impeachmentu, ale ustąpił pod jej presją. Pokazał także, że w Ameryce Łacińskiej nadal mogą dość długo utrzymywać się przy władzy ludzie, którzy wykorzystują ją jedynie dla osobistej korzyści.

⁷¹ Dokument założycielski instytucji: *Acuerdo relativo a la creación de una Comisión Internacional contra la Impunidad en Guatemala (CICIG)*, http://www.cicig.org/uploads/documents/mandato/cicig_acuerdo.pdf.

⁷² G. Contreras, H. Alvarado, *Red de defraudación controlaba operaciones de la SAT*, “Prensa Libre” 16 kwietnia 2015, url: <http://www.prensalibre.com/guatemala/justicia/red-de-defraudacion-controlaba-operaciones-de-la-sat>, 22.10.2017.

⁷³ R. Romo, G. Botelho, *Otto Pérez Molina out as Guatemala’s President, ordered to jail*, CNN, 4 września 2015, <http://edition.cnn.com/2015/09/03/americas/guatemala-president-arrest-warrant/index.html>, 22.10.2017; A. Ahmed, E. Malkin, *Otto Pérez Molina of Guatemala Is Jailed Hours After Resigning Presidency*, “The New York Times” 3 września 2015, <http://www.nytimes.com/2015/09/04/world/americas/otto-perez-molina-guatemalan-president-resigns-amid-scandal.html>, 22.10.2017.

Porównanie i ocena

Badane przypadki legalnego skrócenia kadencji prezydenta miały różne podłoże polityczne i ostatecznie odmienne powody. Jedną z dostrzeżonych przyczyn było ogromne niezadowolenie społeczeństwa z neoliberalnych reform i wynikłe z niego masowe zamieszki i demonstracje (Wenezuela w 1993, Ekwador w 1997 i 2005 r.). Neoliberalny model rozwoju⁷⁴ stabilizował gospodarkę i pozwalał na utrzymanie wzrostu PKB, lecz jednocześnie powiększał nierówności dochodowe i majątkowe⁷⁵ oraz sprawiał, że biedniejsze warstwy społeczne stawały się wrażliwsze na kryzysy, jak np. nagłe drastyczne podwyżki cen transportu publicznego. Prezydenci państw latynoamerykańskich implementowali politykę Konsensusu Waszyngtońskiego, pomimo zupełnie odmiennych obietnic wyborczych. Z jednej strony sytuacja ta pokazuje, jak łatwo jest w tych krajach zdobyć głosy przy pomocy populistycznej kampanii⁷⁶, a z drugiej udowadnia, iż instytucje demokratyczne były w stanie pozbawić władzy prezydenta, którego reformy pogarszały poziom życia większości obywateli. Wpisuje się to w istniejącą już teorię, że jednym ze źródeł niestabilności i słabości władzy prezydenckiej w systemach politycznych typowych dla tzw. „demokracji trzeciej fali” są trudności ekonomiczne państwa⁷⁷.

Na przypadki nadużywania władzy oraz wykorzystywania najwyższej pozycji w państwie dla własnych korzyści majątkowych można patrzeć m.in. przez pryzmat koncepcji osobowości politycznej

⁷⁴ O jego istocie z uwzględnieniem negatywnych skutków dla krajów rozwijających się zob. Ha-Joon Chang, *Żli samarytanie. Mit wolnego handlu i tajna historia kapitalizmu*, Warszawa 2016. Zob. także G. Kołodko, *Wędrujący świat*, Warszawa 2008, s. 207–256 oraz N. Chomsky, *Zysk ponad ludzi. Neoliberalizm a ład globalny*, Wrocław 2000. Perspektywę latynoamerykańską tego problemu można poznać w C. A. Aguirre Rojas, *Ameryka Łacińska na rozdrożu*, Warszawa 2008.

⁷⁵ M. Tusińska, *Nierówności dochodowe w krajach Ameryki Łacińskiej*, [w:] *Systemowe uwarunkowania wzrostu i rozwoju gospodarczego krajów Ameryki Łacińskiej*, red. S. Swadźba, Katowice 2016, s. 108–124.

⁷⁶ K. Krzywicka, dz. cyt., s. 181–190.

⁷⁷ Young Hun Kim, D. Bahry, *Interrupted Presidencies in Third Wave Democracies*, „The Journal of Politics” 2008, t. 70, nr 3, s. 807–822, zwłaszcza 809.

H. Lasswella, według której polityk w sferze publicznej racjonalizuje swoje motywacje prywatne i nie istnieją (bądź nie odczuwa on ich presji) żadne ograniczenia jego zachowań. Wzajemne ograniczanie kompetencji organów w systemach demokratycznych i istnienie mechanizmów kontrolnych utrudnia swobodne przenoszenie motywów indywidualnych do sfery publicznej, w przeciwieństwie do systemów totalitarnych czy autorytarnych⁷⁸. Przypadek Alberto Fujimoriego w Peru wydaje się pozytywnie weryfikować tę koncepcję – korupcja miała miejsce, ale po wcześniejszym nadaniu reżimowi demokratycznemu cech reżimu autorytarnego. Nieco inaczej prezentuje się na tym tle przypadek Carlosa Andrésa Péreza oraz Otto Péreza Moliny. Ci prezydenci nie próbowali przeformułować zasad demokratycznej gry, zostali wybrani w wolnych i uczciwych wyborach, a mimo tego przenieśli do sfery publicznej swoje motywacje indywidualne (sympatie polityczne w przypadku Andrésa Péreza oraz chęć zysku u Péreza Moliny). Tym samym, pozostając w sferze koncepcji osobowości politycznej, można te przypadki zaliczyć do sytuacji bezkarności decydenta, który nie obawia się sankcji za popełniane błędy polityczne⁷⁹. Pokazuje to, iż byli prezydenci Wenezueli i Gwatemali nie docenili siły instytucji kontrolnych i ich zdolności do egzekwowania prawa. Ponadto, zarówno te dwa przypadki, jak i odwołanie Alberto Fujimoriego, zgodne są z teoriami, które podkreślają popadanie w polityczną niemoc prezydentów zamieszanych w skandale i skonfrontowanych z niezadowolaniem i wrogością opinii publicznej⁸⁰. Po ujawnieniu skandali korupcyjnych i potwierdzeniu słuszności oskarżeń przez jakiekolwiek instytucje państwowe wystarczało, aby od sprzeniewierzającego pieniądze prezydenta odwracali się jego wyborcy oraz polityczni współpracownicy.

Wyjątkowym na tle analizowanych impeachmentów wydaje się ten, który miał miejsce w Paragwaju w 2012 r. W przypadku prezydenta Fernando Lugo decydujące znaczenie miał fakt, iż nie był on częścią politycznego establishmentu. Zepchnięta do opozycji Partia

⁷⁸ Z. J. Pietraś, *Decydowanie polityczne*, Warszawa-Kraków 2000, s. 327.

⁷⁹ Tamże, s. 365.

⁸⁰ Young Hun Kim, D. Bahry, dz. cyt.

Colorado od samego początku szukała pretekstu do impeachmentu oraz sposobu powrotu do władzy. Prezydent nie wywiązywał się ze swoich wyborczych obietnic, lecz sytuacja ta miała charakter odmienny niż ta w Ekwadorze czy Wenezueli. Nie zmienił on bowiem po elekcji retoryki z populistycznej na neoliberalną, lecz napotkał na instytucjonalne i polityczne przeszkody, które uniemożliwiły mu realizację reform. Przypadek Fernando Lugo wydaje się nie wpisywać w ramy skutecznie działających zasad *checks & balances*, a pokazywać zasadność koncepcji, które uzależniają siłę polityczną prezydenta od posiadania przez niego większościowego wsparcia w parlamencie⁸¹. Nie dziwi też fakt, iż motywacje polityczne tego impeachmentu spowodowały jego potępienie przez społeczność międzynarodową, co zaburzyło układ sił w organizacjach międzyrządowych na półkuli zachodniej⁸².

Zakończenie

Siedem przebadanych przypadków pokazuje, iż instytucje demokratyczne w hiszpańskojęzycznych krajach Ameryki Łacińskiej w latach 1993–2015 podjęły się legalnego odsunięcia od władzy prezydenta w przypadkach:

- pogarszających się warunków ekonomicznych znacznej części ludności (w analizowanych przypadkach były to skutki neoliberalnych reform, często amplifikujące problemy wynikłe z uprzedniej długotrwałej recesji) i masowych demonstracji,
- upublicznienia informacji o bezprawnych i/lub nieetycznych działaniach prezydenta lub osób z jego najbliższego otoczenia,
- braku stabilnego politycznego poparcia prezydenta, skonfrontowanego z silną opozycją (także wewnątrzpartyjną),
- połączenia dowolnych powyższych.

⁸¹ Tamże.

⁸² L. Marsteintredet, M. Llanos, D. Nolte, *Paraguay and the Politics of Impeachment*, "Journal of Democracy" 2013, t. 24, nr 4, s. 110–123.

Odwoływanie głowy państwa zamieszanej w aferę korupcyjną wydaje się jak najbardziej uzasadnione i zgodne z koncepcjami racjonalności politycznej obywateli, którzy protestują w przypadkach nadużywania władzy dla własnych korzyści. W nie do końca ukształtowanych (przyjmując definicje europejskie czy północnoamerykańskie i punkt widzenia tych regionów) demokracjach nie dziwi też fakt utraty stanowiska przez prezydenta, który był politycznie osamotniony i nie posiadał sojuszników w żadnej innej demokratycznej instytucji. Natomiast szczególne zainteresowanie należy okazać tym przypadkom, w których głównym motorem napędowym impeachmentu było wprowadzanie przez prezydenta neoliberalnego modelu rozwoju, mimo iż nie był to model pożądany przez wyborców. Obywatele głosowali na kandydatów obiecujących reformy socjalne, zatem albo zostali oni ofiarami oszustw wyborczych, albo prezydenci dopiero po objęciu stanowiska uginali się pod presją międzynarodowych kręgów finansowych.

Ostatecznie można spróbować odpowiedzieć na pytanie o jakościowy wpływ impeachmentów na hispanoamerykańskie demokracje, mając nadal na uwadze europocentryczne podstawy tego spojrzenia. Za zasadne można przyjąć założenie, iż zmiana władzy zgodna z obowiązującym w danym państwie prawem oraz przeprowadzana przez demokratyczne instytucje państwa, w tym wypadku organy władzy ustawodawczej i sądowniczej, jest lepsza niż jakiegokolwiek rozwiązanie siłowe, w tym przede wszystkim zamachy stanu⁸³. Jest to kompatybilne z kanonicznym w naszej cywilizacji trójpodziałem władzy i ucieleśnieniem systemu *checks & balances*, który skopiowany został w Ameryce Łacińskiej, mniej lub bardziej udanie, z systemu politycznego Stanów Zjednoczonych. Ponadto, szczególnie biorąc pod uwagę historię polityczną regionu pełną tłumiących postawy obywatelskie dyktatur i krwawego rozprawiania się z demonstracjami, pozytywnym zjawiskiem wydaje się odwaga wychodzących na ulice

⁸³ Które mimo wszystko się zdarzają. Ostatni miał miejsce w Hondurasie i odbił się bardzo negatywnie na procesie demokratyzacji tego kraju oraz postawach obywateli wobec władzy i wartości demokratycznych. Por. J. A. Booth, Ch. J. Wade, Th. W. Walker, *Understanding Central America. Global Forces, Rebellion, and Change*, Westview Press, 2015, s. 224–229.

i domagających się ustąpienia władzy obywateli, którzy kierują się nie żadnymi sympatiami politycznymi, a jedynie swoimi podstawowymi potrzebami.

Bibliografia

- Aguirre Rojas C. A., *Ameryka Łacińska na rozdrożu*, Warszawa 2008.
- Ahmed A., Malkin E., *Otto Pérez Molina of Guatemala Is Jailed Hours After Resigning Presidency*, "The New York Times" 3 września 2015, <http://www.nytimes.com/2015/09/04/world/americas/otto-perez-molina-guatemalan-president-resigns-amid-scandal.html>, 22.10.2017.
- Barber B. R., *Strong Democracy. Participatory Politics for a New Age*, 20th Anniversary Edition, University of California Press, 2003
- Beittel J. S., *Paraguay: Political and Economic Conditions and U.S. Relations*, Congressional Research Service, 1 lutego 2010.
- Booth J. A., Wade Ch. J., Walker Th. W., *Understanding Central America. Global Forces, Rebellion, and Change*, Westview Press 2015.
- Bueno León E., *El fenómeno Fujimori y la crisis política en el Perú*, "América Latina Hoy" 1992, nr 3
- Cacerolazo en Quito contra el presidente Lucio Gutiérrez, "El Universo" 14 kwietnia 2005, <http://www.eluniverso.com/2005/04/14/0001/8/10CA7B80AAFC4A8ABF30F30995D5DF8C.html>, 22.10.2017.
- Chomsky N., *Turning the Tide. US Intervention in Central America and the Struggle for Peace*, Boston 1985.
- Chomsky N., *Zysk ponad ludzi. Neoliberalizm a ład globalny*, Wrocław 2000.
- Contreras G., Alvarado H., *Red de defraudación controlaba operaciones de la SAT*, "Prensa Libre" 16 kwietnia 2015, <http://www.prensalibre.com/guatemala/justicia/red-de-defraudacion-controlaba-operaciones-de-la-sat>, 22.10.2017.
- Cueva A., *El velasquismo: ensayo de interpretación (1972)*, [w:] *Entre la ira y la esperanza y otros ensayos de crítica latinoamericana*, Buenos Aires, Bogota, CLACSO 2008.
- de la Torre C., *Populism and Democracy: Political Discourses and Cultures in Contemporary Ecuador*, "Latin American Perspectives" 1997, t. 24, nr 3.
- Dejuana C. A., *Ecuador Accepts Dollar as Its New Currency*, "ABC News", 9 września 2000, <http://abcnews.go.com/International/story?id=82666&page=1>, 22.10.2017.
- Ecuador atraviesa crisis política*, "El Universo" 24 kwietnia 2005, <http://www.eluniverso.com/2005/04/24/0001/8/E8BC3021F3D948ED99F8270C9EA3C6EB.html>, 22.10.2017.
- El-Hage J., *Should Paraguay be Expelled from the OAS, Mercosur and Unasur?*,

- “Americas Quarterly” 25 czerwca 2012, <http://www.americasquarterly.org/should-paraguay-be-expelled-from-the-oas-mercosur-and-Unasur>, 22.10.2017.
- Fournier D., Burges S. W., *Form before function: democratization in Paraguay*, “Canadian Journal of Latin American and Caribbean Studies / Revue canadienne des études latino-américaines et caraïbes” 2000, t. 25.
- Freidenberg F., ¡En tierra de caciques! Liderazgos populistas y democracia en Ecuador, “OPERA” 2015, nr 16.
- Gawrycki M. F., A. Szeptycki, *Podporządkowanie – niedorozwój – wyobcowanie. Postkolonializm a stosunki międzynarodowe*, Warszawa 2011.
- Gonzales M., *ECUADOR: Thousands Strike for Bucaram’s Impeachment*, Inter Press Service, 5 lutego 1997, <http://www.ipsnews.net/1997/02/ecuador-thousands-strike-for-bucarams-impeachment/>, 22.10.2017.
- Guatemala’s Crippled Peace Process: A Look Back on the 1996 Peace Accords*, Council on Hemispheric Affairs, 10 maja 2011, <http://www.coha.org/guatemalas-crippled-peace-process-a-look-back-on-the-1996-peace-accords/>, 22.10.2017.
- Ha-Joon Chang, *Żli samarytanie. Mit wolnego handlu i tajna historia kapitalizmu*, Warszawa 2016.
- Haman J., *Demokracja. Decyzje. Wybory*, Warszawa 2003.
- Hebisz M. E., *Polityka i działania edukacyjne Świetlistego Szlaku w regionie środkowej Sierry w Peru*, [w:] *Ruchy społeczne i etniczne w Ameryce Łacińskiej*, red. K. Derwich, M. Kania, Kraków 2011.
- Jacome H. L. I., *The Late 1990s Financial Crisis in Ecuador: Institutional Weaknesses, Fiscal Rigidities, and Financial Dollarization at Work*, IMF Working Paper, WP/04/12, styczeń 2004.
- Jonas S., *Democratization through Peace: The Difficult Case of Guatemala*, “Journal of Interamerican Studies and World Affairs” 2000, t. 42, nr 4.
- Jonas S., *The Guatemalan Peace Accords*, “NACLA Report on the Americas” 1997, t. 30, nr 6.
- Kading T. W., *The Guatemalan Military and the Economics of La Violencia*, “Canadian Journal of Latin American and Caribbean Studies / Revue canadienne des études latino-américaines et caraïbes” 1999, t. 24, nr 47.
- Karl T. L., *Petroleum and Political Pacts: The Transition to Democracy in Venezuela*, “Latin American Research Review” 1987, t. 22, nr 1.
- Kołodko G., *Wędrujący świat*, Warszawa 2008.
- Krzywicka K., *Ameryka Łacińska u progu XXI wieku. Studia i szkice*, Lublin 2009.
- Lalander R., *The Impeachment of Carlos Andrés Pérez and the Collapse of Venezuelan Patryarchy*, [w:] *Presidential Breakdowns in Latin America. Causes and Outcomes of Executive Instability in Developing Democracies*, red. M. Llanos, L. Marsteintredet, PALGRAVE MACMILLAN 2009.
- Lambert P., *A Decade of Electoral Democracy: Continuity, Change and Crisis in Paraguay*, “Bulletin of Latin American Research” 2000, t. 19, nr 3.

- Lander E., Fierro L. A., *The Impact of Neoliberal Adjustment in Venezuela, 1989–1993*, "Latin American Perspectives" 1996, t. 23, nr 3.
- Levine D. H., *The Decline and Fall of Democracy in Venezuela: Ten Theses*, "Bulletin of Latin American Research" 2002, t. 21, nr 2.
- Lucio Gutiérrez asegura que su destitución fue inconstitucional, "El Universo" 22 kwietnia 2005, <http://www.eluniverso.com/2005/04/22/0001/8/CDE78A2FAF824A17AE5D51BE3D49E1BE.html>, 22.10.2017.
- Łaciński P., *Peru między populizmem a liberalizmem*, Warszawa 2006.
- Łaciński P., *Systemy polityczne państw latynoamerykańskich – refleksje z perspektywy dwustulecia niepodległości Ameryki Łacińskiej*, [w:] *Dwieście lat niepodległości państw Ameryki Łacińskiej. Perspektywa historyczna i wyzwania współczesności*, red. K. Krzywicka, Lublin 2012.
- Marsteintredet L., Llanos M., Nolte D., *Paraguay and the Politics of Impeachment*, "Journal of Democracy" 2013, t. 24, nr 4.
- Mejía Acosta A., Polga-Hecimovich J., *Coalition Erosion and Presidential Instability in Ecuador*, "Latin American Politics and Society" 2001, t. 53, nr 2.
- Moser B. F., *Not Even Mr. Fujimori Can Control the Weather*, "The Brown Journal of World Affairs" 1998, t. 5, nr 2.
- Navia J., *Noboa: „Mahuad abandonó el poder”*, "La Nación" 25 stycznia 2000, <http://www.lanacion.com.ar/2889-noboa-mahuad-abandono-el-poder>, 22.10.2017.
- Noielli M. J., *Análisis de las presidencias de Carlos Andrés Pérez (1989–1993) y Fernando Collor de Mello (1989–1992): la llegada al poder, sus planes económicos y las consecuencias sociales*, „Revista de Ciencia Política Online”, Revista N°3 Repensando la década del 90 II, <http://www.revcienciapolitica.com.ar/num3art2.php>, 22.10.2017.
- Olano Alor A., *Reforma política y autoritarismo en el Perú*, "Reflexión Política" 2000, t. 2, nr 4.
- Paraguay Leader on Trial in Senate*, "Los Angeles Times" 26 marca 1999, <http://articles.latimes.com/1999/mar/26/news/mn-21252>, 22.10.2017.
- PARAGUAYAN POLS PLOT PARLIAMENTARY PUTSCH*, https://wikileaks.org/plusd/cables/09ASUNCION189_a.html, 22.10.2017.
- Pérez-Liñán A., *Two-Level Theory of Presidential Instability*, "Latin American Politics and Society" 2014, t. 56.
- Peru's Fujimori resigns*, „BBC News”, 20 listopada 2000, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/1032381.stm>, 22.10.2017.
- Pietraś Z. J., *Decydowanie polityczne*, Warszawa-Kraków 2000.
- Ponce López J. I., *¿Una revolución pacífica y armada? Cambio, conflicto, violencia social y política durante la revolución bolivariana de Venezuela, 1989–2006*, "Estudios Políticos" 2015, nr 46.
- Portocarrero M. F., *La economía peruana en los años 80*, "Apuntes: Revista de Ciencias Sociales" 1989, nr 25.

- Reuters, *Ecuador Congress Votes to Oust President for 'Mental Incapacity'*, "The New York Times" 7 lutego 1997, <http://www.nytimes.com/1997/02/07/world/ecuador-congress-votes-to-oust-president-for-mental-incapacity.html>, 22.10.2017.
- Romo R., Botelho G., *Otto Pérez Molina out as Guatemala's President, ordered to jail*, CNN, 4 września 2015, <http://edition.cnn.com/2015/09/03/americas/guatemala-president-arrest-warrant/index.html>, 22.10.2017.
- Rotella S., *Paraguay's President Quits to Defuse Political Crisis*, "Los Angeles Times" 29 marca 1999, <http://articles.latimes.com/1999/mar/29/news/mn-22189>, 22.10.2017.
- Russell B., *What is Democracy?*, Londyn 1953.
- Rynarzewski T., Zielińska-Głębocka A., *Międzynarodowe stosunki gospodarcze. Teoria wymiany i polityki handlu międzynarodowego*, Warszawa 2006.
- Sánchez J. M., *El discurso en la estrategia autoritaria de Alberto Fujimori*, "Revista Mexicana de Ciencias Políticas y Sociales" 2000, t. XLIV, nr 180.
- Sánchez O., *Guatemala's Party Universe: A Case Study in Underinstitutionalization*, "Latin American Politics and Society" 2008, t. 50, nr 1.
- Selverston M., *The unraveling of a presidency*, "NACLA Report on the Americas", maj/czerwiec 1997, t. 30, nr 6.
- Serrafero M. D., *El «Impeachment» en America Latina: Argentina, Brasil y Venezuela*, "Revista de Estudios Políticos" 1996, nr 92.
- Sherman J. W., *Latin America in Crisis*, Wright State University, Westview Press 2000.
- Shifter M., *Bonfire of the Andes*, "Foreign Affairs" 11 maja 2005, <https://www.foreignaffairs.com/articles/bolivia/2005-05-11/bonfire-andes>, 22.10.2017.
- Smith P. H., *Democracy in Latin America. Political Change in Comparative Perspective*, Oxford University Press 2005.
- Smith P. H., *Democracy in Latin America. Political Change in Comparative Perspective*, Oxford University Press 2005.
- Szucs R., *A Democracy's »Poor Performance«: The Impeachment of Paraguayan President*, "George Washington International Law Review" 2014, t. 46, nr 2.
- The video that shocked Peru*, „BBC News”, 22 listopada 2000, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/930613.stm>, 22.10.2017.
- Tibi Weber C., *Los retos de ser un presidente »para todos los paraguayos« y el proceso de democratización*, "Iberoamericana" 2013, rok 13, nr 52.
- Transparency International, *Corruption Perceptions Index 2009*, http://www.transparency.org/research/cpi/cpi_2008/0/, 22.10.2017.
- Tusińska M., *Nierówności dochodowe w krajach Ameryki Łacińskiej, [w:] Systemowe uwarunkowania wzrostu i rozwoju gospodarczego krajów Ameryki Łacińskiej*, red. S. Swadzba, Katowice 2016.
- Venezuelan Leader Faces Impeachment*, "Chicago Tribune" 21 maja 1993 oraz

- L. Vinogradoff, *Carlos Andres Pérez, encarcelado por corrupción*, “El País” 19 maja 1994.
- World: Americas Paraguay sealed off after assassination*, “BBC News”, 23 marca 1999, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/301800.stm>, 22.10.2017.
- Young Hun Kim, Bahry D., *Interrupted Presidencies in Third Wave Democracies*, “The Journal of Politics” 2008, t. 70, nr 3.

A comparative analysis of impeachment in Spanish America in 1993–2015

Summary: Sudden changes in power and unfinished terms have been a part of Latin American politics since the countries’ birth. For more than one and a half century they had been made by way of *coup d’état* or revolution. However, the “third wave” of democratization brought new, democratic and legal ways to remove the most important people from power. The article aims to compare specific cases of impeachment, which took the place of the coup, although the political, economic and social background differs in each case. The analysis showed that some patterns are noticeable, like removing a president after a corruption scandal or because he had not fulfilled his campaign promises or because of mass demonstrations of discontent with neoliberal reforms. Impeachment is a very welcome alternative to any use of force, but at the same time its high frequency proves that there are some faults in the political systems.

Keywords: impeachment, unconsolidated democracy, Latin America – politics XX and XXI century.